

Literatūra

VADOVĖLIS

6

1 DALIS

Eglė Nachajienė

Jolita Mickienė

Ingrida Visockienė

Turiny

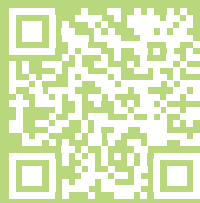
Kaip mokytis su vadovėliu?	4
----------------------------	---

Reiškinio tyrinėjimas. NUOTYKIŲ GALIA	6
---------------------------------------	---

I ciklas	
Nuotykių labirintuose	12
Kuo patraukli nuotykių literatūra?	14
Kas būdinga nuotykių literatūrai?	15
1. Atsimenu vaikystę. Hektoras Malo. Be šeimos	16
2. Kai reikia padėti draugui. Daiva Vaitkevičiūtė. Trise prieš mafiją	32
3. Kai atsiduri kryžkelėje. Kazys Saja. Gvidono apsiaustas	42
4. Kai vilioja nuotyčiai. Markas Tvenas. Heklberio Fino nuotyčiai	52
Kuo ypatingi nuotykių literatūros kūriniai?	64
Kaip pasirinkti nuotykių knygą savarankiškam skaitymui?	64
Kaip pristatyti savarankiškai perskaitytą nuotykių knygą?	64
Žaidimų kambarys	66
Apibendrinimas	68

II ciklas	
Juoko laisvė	70
Ką Lietuvos dvaruose veikė juokdariai?	72
Ko žmogui suteikia juokas?	73
1. Smagūs prisiminimai. Farlis Movetas. Šuo, kuris nenorėjo būti šunimi	74
2. Neįtikėtini pokyčiai. Ėrichas Kestneris. Emilis ir sekliai	80
3. Rimti juokai. Gendrutis Morkūnas. Vasara su Katšuniu	88
4. Vaizduotės vingiai. Aidas Jurašius. Pypas ir jo nutikimai	94
Kas būdinga komiškajai (humoristinei) literatūrai?	102
Žaidimų kambarys	104
Apibendrinimas	106

III ciklas	
Komiksai	108
Kokia yra komiksų istorija?	110
Komiksai šiandien	111
1. Atgijusios legendos. Ula Šimulynaitė. Vilniaus miesto legendos	112
2. Apie ką kalbasi gatvės. Agnė Ulytė, Monika Vaicenavičienė. Gatvių susitikimai	122
3. Siekti svajonės. Lina Itagaki, Rasa Grybaitė. Grybo auksas	132
4. Kai turi į ką atsiremti. Jurga Vilė, Lina Itagaki. Sibiro haiku	146
Kas yra komiksas?	162
Kokios yra pagrindinės komiksų sąvokos?	163
Žaidimų kambarys	164
Apibendrinimas	165
Kūrinių šaltiniai	167
Iliustracijų šaltiniai	167

moks.link/bhvw

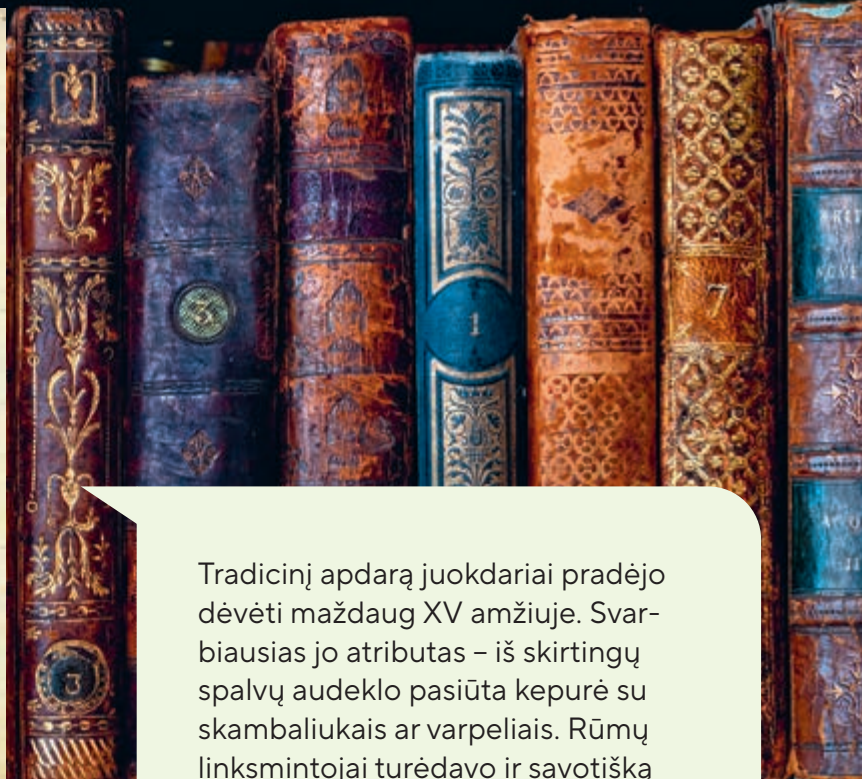
Ką Lietuvos dvaruose veikė juokdariai?

Heinrichas Fogteris (Heinrich Vogtherr) jaunesnysis. Juokdarys. Medžio raižinys (1540)

Viduramžiais ir Renesanso laikais Vakarų Europos dvarų tradiciją laikyti juokdarius perėmė ir Lietuvos valdovai. XVI amžiuje Lietuvos dvaruose gyveno nemažai linksmintojų. Juokdariai dažniausiai buvo raštingi, mokėjo groti koku nors instrumentu, gaudėsi šalies ir užsienio politikoje, išmanė dvaro gyvenimą. Jie linksmindavo dvarą, taikliais pokštais priversdavo didikus juoktis iš aplinkos ir iš pačių savęs. O tam reikėjo ir aštraus proto, ir pasitikėjimo savimi.

Štai Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir Lėnkijos karaliui Žygimantui Senajam tarnavo dešimtys

Tradicinį apdarą juokdariai pradėjo dėvėti maždaug XV amžiuje. Svarbiausias jo atributas – iš skirtingų spalvų audeklo pasiūta kepurė su skambaliukais ar varpeliais. Rūmų linksmintojai turėdavo ir savotišką skeptrą¹ – nedidelę lazda, papuoštą raižyta juokdario galva.

įvairių tautybių juokdarių. Jie linksmindavo valdovą ir jo svečius per šventes, skaitydavo ar grodavo valdovui valgant, lydėdavo jį kelionėse, vienas juokdarys net miegodavo prie valdovo miegamojo. Ši tarnystė nebuvo lengva – reikėjo būti viskuo, visur ir viską žinoti. Garsiausias Žygimanto Senojo juokdarys – Stanislovas Stančikas. XIX a. jį įamžino lenkų dailininkas Janas Mateika.

Pagal Raimondą Ragauskienę

¹ **Skeptras** – karaliaus valdžios ženklas – lazda, papuošta brangakmeniais ir raižiniais.

Janas Mateika (Jan Matejko). Stanislovas Stančikas (1862)

Ko žmogui suteikia juokas?

Džiaugsmo, laimės, padeda atsipalaiduoti... Išgirdus šį klausimą, ko gero, pirmiausia į galvą šauna panašūs atsakymai. Bet ar juokas tik linksmina?

Štai lietuvių liaudies posakis teigia: „Juokas – dalykas rimtas.“ Lietuvių tautosakoje nemažai linksmų buitinių pasakų, patarlių ir priežodžių, pajuokiančių žmonių ydas, pamokančių gyvenimo išminties. Vadinasi, juokas nėra tik pramoga – juokaujant gali būti kalbama apie svarbius, rimtus gyvenimo dalykus.

Deja, juokas gali suteikti ir skausmo. Kai pokštai, komentarai žemina ir skaudina, kai nuolat šaipomasi iš vieno žmogaus, – tai patyčios. Jas patiriantys žmonės jaučiasi nesaugūs, išgyvena nerimą ir bejėgiškumą, praranda pasitikėjimą savimi. Todėl galvokime, kaip pokštaujame, juk ne veltui mūsų protėviai sakydavo: „Žodis gydo, žodis žeidžia.“ Jei norime gyventi saugioje ir draugiškoje aplinkoje, būkime išmintingi, o ne pikti juokdariai.

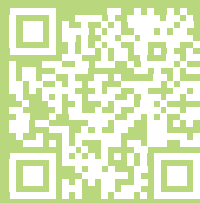
Su klasės draugais pasvarstykite:

- Kaip juokas gali padėti žmogui gyvenime?
- Ar jums svarbu, kad draugas turėtų humoro¹ jausmą? Kodėl?
- Kokį juoką laikote įžeidžiamu, žeminančiu? Kodėl?

¹ **Hūmoras** – viena svarbiausių komizmo rūšių; literatūroje, mene, taip pat ir gyvenime, kasdienybėje – pakantus, nepiktas keistų tikrovės reiškinių, juokingų situacijų, žmogaus ydų pašiepimas.

- ① Apie juokdarius ir kitus Lietuvos didikų linksmintojus informacijos rasite Vilniaus universiteto „YouTube“ kanalu. Kas jums buvo netikėta, nežinoma?
- ② Laikraščio „Šiaurės Atėnai“ portale perskaitykite Vitalijaus Michalovskio straipsnį „Juokdariai: istorija ir simbolika“ apie juokdarystės istoriją ir atributiką. Kas jus sudomino? Ką nauja apie juokdarius sužinojote?

moks.link/bhvx

Smagūs prisiminimai

Formos ir turinio **neatitikimas**

Jo juodas, švelnus kailiukas buvo gražiai išmargintas baltomis dėmėmis; ant kojų plaukas buvo itin ilgas, nelyginant plunksnos. Uodegą turėjo ilgą, lanksčią, išraiškingą. Nors ausys buvo didelės ir nukarusios, galva – didelė, kakta – aukšta. Snukutis juodas, tik didžiulė nosis visiškai balta.

Pasąmonės kamputyje jis nebesijautė šunimi, tačiau, priešingai nei kiti kvaili šunys, nemanė ir esąs žmogus. Matas pripažino ir vienus, ir kitus, bet nepriskyrė savęs nė vienai šių rūšių.

Farlis Movetas. Šuo, kuris nenorėjo būti šunimi

Farlis Movetas (Farley Mowat)

Šuo, kuris nenorėjo būti šunimi

Apysakos ištraukos

Kelionės vaizdeliai

Movetai buvo tikri nenuoramos, bent jau tėtė niekada negalėdavo nustygti vietoje. Mama būtų galėjusi ramiai sau gyventi bet kuriame iš laikinųjų mūsų namų, užtat tėtė visada viliojo nežinomi toliai.

Gyvendami Saskatūne labai daug apkeliavome – nuo Čerčilio prie Hudzono įlankos iki Vankuverio Ramiojo vandenyno pakrantėje. Šios kelionės nebuvo labai lengvos, nes bibliotekininko alga ne kažin kokia. Mums teko matyti gera ir bloga, ir man tai buvo neįkainojamos pamokos, kuriomis vėliau pasinaudojau keliaudamas vienas, nes rašytojas irgi ne visada gali pasigirti pertekliumi.

Tiesiog stebiuosi, kad tų laikų prisiminimuose tiek daug vietos užima Matas. Kad ir kelionė prie Ramiojo vandenyno. Kai galvoju dabar apie ją, prieš akis stoja ištisa virtinė vaizdų, kurių centre aiškiausiai regiu Matą, o visa kita jau neryšku ir išblukę.

<...>

Matas mėgo važiuoti mašina, bet buvo labai neramus keleivis. Jis, kaip visi šunys ir maži berniukai, buvo įsitikinęs, kad jeigu žiūri į dešinę, tai kairėje būtinai dedasi kas nors dar įdomiau. Be to, niekad negalėdavo apsispręsti, kur jam sėstis – ar ant priekinės sėdynės ir žiūrėti pirmyn, ar ant užpakalinės ir žiūrėti atgal. Išvažiuojant Matas atsisėdo į priekį su tėte ir mama, o aš užpakaly, bet dar nespėjus nuvažiuoti nė penkių mylių jis jau spėjo susipykti su mama. Abu norėjo sėdėti prie krašto, ir jeigu tik vienas kuris bent akimirką pasitraukdavo iš ten, tuojau pat prasidėdavo niurzgėjimas, bumbėjimas ir stumdymasis, kol kuris nors vėl užsikariaudavo pozicijas.

Po kokios valandos mama visai neteko kantrybės ir išgrūdo Matą į galą.

Važiavimas ant užpakalinės sėdynės kažkaip keistai veikė Matą. Man atrodo, kad nuo stipraus oro srauto pro langelį jam sutrikdavo medžiagų apykaita, jis apgirdavo nuo deguonies. Jo akys imdavo kažkaip keistai blizgėti, ir nors Matas niekados nesiseilėdavo, jam pradėdavo žliaugti seilės. Jis vis dėjo priekines letenas mamai ant pečių ir seilėjosi ant jos, kol neapsikentusi ji nustumdavo Matą, trinkelėdama jam į pasmakrę. Šis imdavo niurnėti ir grįždavo seilėtis ant manęs.

Bet mėgstamiausia pozicija, kurioje deguonimi pasisotindavo iki valios, buvo palengva persisverti per užpakalinį sparną, kad mašinoj liktų tik užpakalinės kojos ir uodega. Šitaip jis ir balansuodavo,

rizikuodamas nukristi, nosį atkišęs stipriausiai oro srovei, o jo ilgos ausys plevėsuodavo vėjyje.

Prerijos¹ keliai buvo baisiai dulkėti, todėl netrukus Mato nosis ir akys būdavo pilnos dulkių, nuo kurių jis bemaž apakdavo ir būtų neįstengęs užuosti nustipusios karvės už dvidešimties žingsnių. Bet jis to visai nepaisydavo ir nelyginant koks netikša, kuriam gyvenimas jau nieko nežada, visai persisverdavo per sparną prarasdamas pusiausvyrą. Tik staigiai sugriebus Matą už uodegos kelis sykius buvo išvengta nelaimės, bet vis dėlto vieną kartą nepakankamai stipriai sučiupau jį, ir akimirką paskridęs oru jis žnektelėjo ant kelio.

Jau manėme, kad nebetekome Mato visiems laikams. Kol tėtė sustabdė mašiną, Matas gulėjo išsitiesęs vidury kelio už šimto jardų užpakaly mūsų ir gailiai inkštė. Tėtė pagalvojo, kad čia jau galas, ir nusprendė ilgai nelaukęs nutraukti vargšo gyvulėlio kančias. Iššokęs iš mašinos, jis nudūmė į kalvę palei kelią ir po keleto minučių grįžo, mojuodamas senu kalvio revolveriu.

Bet tėtė pavėlavo. Kol jo nebuvo, Matas pastebėjo porą telyčių, spoksančių į jį per tvorą, ir ūmai pašokęs, garsiai skalydamas puolė jų vytis.

Ši Mato nelaimė baigėsi be ypatingų pasekmių, išskyrus vieną labai nežymią, kuri padėjo ir man patekti į šeimos metraščių; mat tik aš vienas pastebėjau, kad „Matas iš išgąščio prileido į kelnes“.

¹ Prerija – Šiaurės Amerikos stepė (didelė lyguma, apaugusi žole).

RENGIAMĖS SKAITYTI

- 1 Ar turite gyvūną augintinį? Papasakokite, koks jis yra arba kokį norėtumėte turėti. Ką jums suteikia judviejų draugystė?
- 2 Atidžiai skaitykite Farlio Moveto apysakos „Šuo, kuris nenorėjo būti šunimi“ ištrauką ir aiškinaitės, kuo juokingas veikėjų elgesys.

Atmintinė

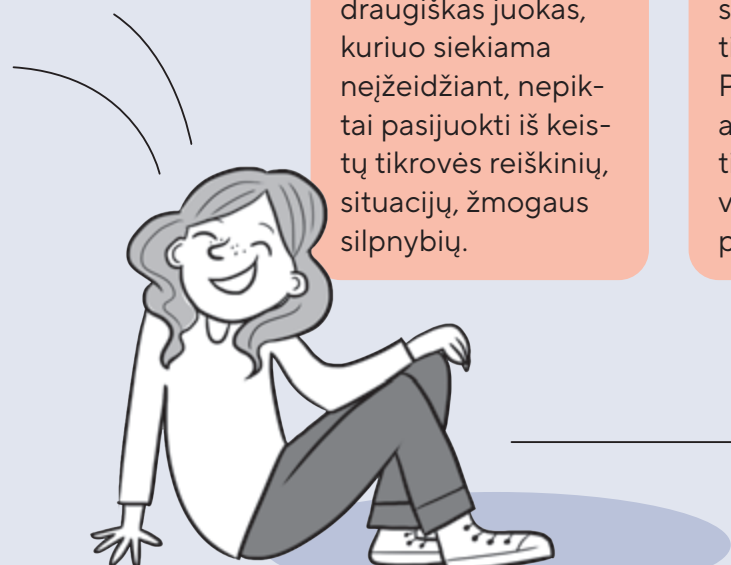
Kas būdinga komiškajai (humoristinei) literatūrai?

- **Komiškoji (humoristinė) literatūra** – kūriniai, kuriems būdingas **komizmas**.

Komizmas – juokingumas, žaismingumas, juoko įprasminimas tekstuose.

Hūmoras – links-
mas, nuoširdus,
draugiškas juokas,
kuriuo siekiama
nejžeidžiant, nepik-
tai pasijuokti iš keis-
tų tikrovės reiškinių,
situacijų, žmogaus
silpnybių.

Irònija – paslėpta
pašaipa: tai, kas pa-
sakoma, neatitinka
tikrosios padėties.
Pasitelkus ironiją
atskleidžiamas kri-
tiškas požiūris į gy-
venimo negeroves,
problemas.

- Komizmą perteikia labai **skirtingų dalykų sugretinimas**, įvairūs **neatitikimai**.

– Kas tu toks? – paklausė Pypas.

Šuniukas sulojo, o Pypas susimąstė.

– Gal tu moralas?

Šuniukas vėl sulojo. Maždaug: au au au!

Tai buvo panašu ir į „taip“, ir į „ne“, bet Pypas nutarė, kad visgi panašiau į „taip“. Gal tai tikrai mo-
ralas, be to, panašu, kad laisvas? Kodėl jo nepasiėmus, jei jau kiekviena istorija privalo turėti savo
moralą? Aišku, šis moralas keistokas: šleivakojis ir su vietoj nenustygstančia uodega. Bet geriau jau
toks negu joks.

Aidas Jurašius. Pypas ir jo nutikimai

- Juoką kelia **humoristiniai veikėjų pavéikslai, kòmiškos situacijos**.

Niekados nepamiršiu, kaip piktai į Matą
žiūrėjo vienas keleivis, kai mes nediduku keltu
kėlėmės per Okanagano upę. Gal tasai pasi-
piktinimas ir buvo visai teisėtas. Aišku, labai
jau keista buvo žiūrėti, kaip Matas, tupėda-
mas ant užpakalinės sėdynės su akiniais ant
viršugalvio, žiaumojo vyšnias iš šešių kvortų
talpos krepšio...

Po kiekvienos vyšnios jis iškeldavo snukį,
nusukdavo į šalį ir atsainiai išspjaudavo kau-
liuką į žalius upės vandenį.

Farlis Movetas. Šuo, kuris nenorėjo būti šunimi

- Komiškuose kūrinuose pasaulis vaizduoja-
mas ir **tikróviškai**, ir **fantástiškai**.

Tikróviškas vaizdávimas

Vakare palei kelią pasistatėme palapinę
prie nedidukės krautuvėlės, kuri prekiavo
benzinu ir sodos vandeniu, ir čia Matas pa-
bandė atstatyti savo reputaciją, šoko vytis
mažytę vienišą karvutę, kuri gyveno už garažo.
Matui teko patirti dar vieną likimo smūgį, kai
paaiškėjo, kad toji karvutė – tai ožys, pirmas
ožys Mato gyvenime, ir jis visai neketino nusi-
leisti, o apsisukęs nusivijo patį Matą iki palapi-
nės ir net baudėsi įjsti vidun.

Farlis Movetas. Šuo, kuris nenorėjo būti šunimi

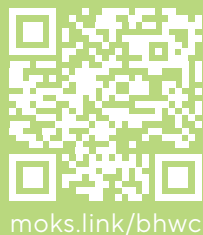
Fantástinis vaizdávimas

Pagaliau Emilis atsidūrė prie anglių vagono.
Paskui lyg prityręs laipiojo užsiropštė prie
mašinisto. Tas sėdėjo ant kariatės sėdynės,
mojavo botagu ir laikė pavadį, lyg arkliai būtų
prikinkyti prie traukinio. Ir taip iš tikrųjų buvo!
Šešios arklių poros tempė traukinį. Arkliai prie
pasagų turėjo pritaisytus sidabrinius batus su
ritinėliais, važiavo bėgiais ir dainavo: „Man juk
reikia, man juk reikia į miestelį.“

Érichas Kestneris. Emilis ir sekliai

- Kūrinių **kalba šmaikšti, žaisminga**. Varto-
jama komiškų **epitėtų** (tėvai pasakoja, kaip
meniškai jų vaikas verkia), **palýginimų** (jo
veidas susmuko **it šlapia zomša**), **vaizdingųjų**
veiksmázodžių (akimirką paskridęs oru jis
žnektelėjo ant kelio), **hipeřbolių** (pamokas
ruošia **dvidešimt keturias valandas** kasdien),
jāsmeninimų (gal šis **Vingis**, pavyzdžiui, dar
nesugalvojo atsakymo), sugretinami priešin-
gos reikšmės žodžiai (o gal **Vingiai** apskritai
nemégsta **tiesiai** šviesiai užduotų klausimų),
frazelogizmų žodžiai vartojami įprastine
reikšme (pasirodo, Vingiai kailio neturi, todėl
jų **kailyje pabūti** neišeina).

- **Kòmiškosios (humoristinės) literatūros**
paskirtis – ne tik pralinksminti, atkreipti
dėmesį į juokingus tikrovės reiškinius, bet
ir atskleisti žmonių ydas, gyvenimo nege-
roves, pamokyti. Humoristiniuose tekstuose
svarbios mintys gali būti perteikiamos netie-
siogiai – skaitytojas pats turi suvokti kūrinio
potekstę. Pavyzdžiui, kaip suprantame Aido
Jurašiaus kūrinio „Pypas ir jo nutikimai“ Tiria-
majį Žygį, kelio Vingius?

Apibendrinimas

Juoko laisvė

Koks būna juokas?

Geraširdiškas, draugiškas, neužgaulus

Komiškai vaizduojami veikėjai ir įvykiai skatina į pasaulio netobulumą, keistas situacijas pažvelgti su **humoru** (Farlio Moveto „Šuo, kuris nenorėjo būti šunimi“).

Pašaipus, kandus, kritiškas

Apie gyvenimo negeroves, aktualias problemas, žmogaus ydas kalbama pasitelkus **ironiją** (Gendručio Morkūno „Vasara su Katšuniu“).

Kaip atpažinti, kada kalbama ironiškai?

Vienas mėgstamiausių tėvų **žaidimų** yra pasakoti, kokie ypatingi jų vaikai. Kai vaikas dar visai mažas, tėvai pasakoja, kaip meniškai jų vaikas verkia, kaip laiku valgo, **kaip gerai ir daug daro į sauskelnes**.

Paaugę vaikai turi įrodyti, kad tėvai nemeluoja – padainuoti dainą, pagroti sonatą ar visiems girdint **neužsikirdami septynis kartus garsiai ištarti „trichlorbenzolatatas“**.

Gendrutis Morkūnas. Vasara su Katšuniu

Situacija apibūdinama **priešingos, kitokios reikšmės** žodžiu.

Sumenkinama tai, kas vaizduojama.

Padidinamos kokios nors ypatybės.

Kodėl kūrinio veikėjas gali kelti juoką?

Veikėjo išvaizda kuo nors neįprasta, juokinga.

Elgesys neatitinka situacijos.

Ko nors nežinodamas, nesuprasdamas apsirinka.

Pasižymi linksmu būdu, krečia išdaigas.

Veiksmai skiriasi nuo žodžių.

Nori daugiau, nei gali.

Perdėtai jausmingai reaguoja į įvykius.

Sukurkite humoristinį sapno pasakojimą.

Įsivaizduokite, kad jus pakvietė į mokyklos humoro vakarą ir paprašė papasakoti linksmą, keistą, netikėtą istoriją. Sukurkite humoristinį sapno pasakojimą, jį pristatykite klasėje ir aptarkite su klasės draugais. Remkitės paaikškinimu *Kaip kuriamas tikrovės neatitinkantis pasakojimas?* (žr. p. 86–87) ir patarimais.

Patarimai

Kaip kurti sapno pasakojimą?

Pirmiausia nurodykite aplinkybes: kur, kada ir kaip užmingate? Jūsų jausmai, mintys, vieta, kurioje esate prieš užmigdami, gali nulemti jūsų sapno įvykius.

Pavyzdžiui:

- Jei užmingate žiūrėdami filmą ar skaitydami knygą, sapne galite sutikti filmo ar knygos veikėjus ar net pakreipti kūrinio įvykius kita linkme.
- Jei atsigulę galvojate apie kokį nors dienos įvykį, jį ir susapnuojate, tik jau kitokį, keistesnį, juokingesnį.

- Jei ilgai vartotės lovoje, nes užmigti trukdo lojantis šuo, sapne taip pat galite girdėti lojimą, tik galbūt los ne šuo...

Papasakokite sapno įvykius. Pagalvokite, kaip juos perteikti, kad pasakojimas keltų juoką. Gal tai galėtų būti:

- kuo nors neįprastos, stebinančios vietos,
- keisti, fantastiniai veikėjai,
- tikrovės neatitinkantys įvykiai,
- pasikeitusios gyvūnų, daiktų, reiškinių ypatybės (*vištienos skonio ledai, žalios lietus, lojantis paukštis...*).

Užbaikite pasakojimą – aprašykite, kaip pabudote, kodėl sapnas nutrūko. Sapno ir tikrovės įvykiai gali būti susipynę.

Pavyzdžiui:

- Sapne sėdate ant dviračio, kuris susprogsta lyg balionas, – per miegus iškrentate iš lovos.
- Sapnuojate, kad paplūdimyje vilkite ilgus kailinius, – pabundate sukaitę po stora antklode.
- Sapne mokytojas dalina ne testus, o šokoladinius pyragaičius – jus pažadina mamos kepamo skanėsto kvapas...

Išsivertinu

I. PRADEDU

Užduotis atlieku, jei man kas nors padeda.

II. MOKAUSI

Užduotis atlieku pagal nurodymus. Prireikus prašau pagalbos.

III. GEBU

Užduotis atlieku su tikslingai pasirinkta pagalba.

IV. TOBULĖJU

Užduotis atlieku savarankiškai.